

Голові разової спеціалізованої вченої
ради ДФ 12.093.013
Маріупольського державного
університету
професору Наталії Пашиній
03037, м. Київ, вул. Преображенська, 6

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора політичних наук, викладача Черкаського державного бізнес-коледжу Васильчука Євгена Олеговича на дисертаційну роботу **Карамана Костянтина Валерійовича** «Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія

Актуальність теми дисертації та зв'язок роботи з науковими програмами та темами

Серед сучасних тенденцій розвитку політичного життя європейських країн можна виділити поширення євроскептичних настроїв та вихід на політичну арену праворадикальних партій, які поступово перетворюються з маргінальних політичних утворень на політичні сили, які мають реальну підтримку значної частини електорату, що дозволяє їм формувати парламентські фракції, набувати статусу провідної опозиційної сили, брати участь у правлячих коаліціях. Подібні процеси обумовлені цілим рядом факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру: наслідки глобалізації, фінансово-економічної та міграційної криз, політики мультикультуралізму; розширення ЄС на схід, що призвело до зростання рівня неоднорідності; невдоволеність інституційною складовою Європейського Союзу з боку країн-членів тощо. Все це створило підґрунтя для формування антиєвропейських настроїв, які дуже швидко підхопили праворадикальні партії. Вже на сьогодні посилення підтримки праворадикальних партій, які стоять на позиціях євроскептицизму, досягло того рівня, який може становити потенційну загрозу європейській єдності, особливо враховуючи прецедент Брекзиту.

Якщо ж розглянути запропоновану тему в контексті українських національних інтересів, то, з одного боку, Україна сьогодні активно реалізує свій євроінтеграційний курс, тому всі процеси, що відбуваються в ЄС, для нас є важливими та значущими, з іншого боку, в умовах повномасштабної російської агресії для України надзвичайно важливою є європейська підтримка та спільна консолідована позиція щодо російських питань. А враховуючи той факт, що євроскептичні праворадикальні партії в усіх регіонах Європи традиційно відзначалися русофільською позицією, зростання їх впливу в європейській політиці може нести негативні наслідки для України. Тому вивчення тенденцій розвитку праворадикальних партій та

особливостей їх трансформацій є для нас актуальним не лише в науковому плані, але й в практичній площині. З урахуванням всього вище зазначеного дослідження Карамана Костянтина Валерійовича вбачається надзвичайно актуальним, своєчасним та корисним.

Дисертаційне дослідження підготовлене в рамках теми кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету «Трансформація політичних систем країн світу в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0119U001313). Внесок автора полягає в аналізі ролі та місця феномену євроскептицизму у програмних засадах та практичній діяльності праворадикальних партій у країнах-членах ЄС, визначенні їхнього впливу на процес європейської інтеграції.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих в дисертації К. В. Карамана, обумовлена комплексним підходом до вивчення таких феноменів як «євроскептицизм», «правий радикалізм», «праворадикальна партія». В якості методологічної основи дослідження виступала сукупність методів, прийомів та наукових підходів, які використовуються як у політологічних дослідженнях, так і в інших гуманітарних дисциплінах, серед яких особливе значення мав системний підхід, структурно-функціональний аналіз, порівняльний метод. Для досягнення поставлених задач широко застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи політичної науки.

Дисертаційне дослідження К. В. Карамана складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі аналізуються основні підходи до визначення поняття «євроскептицизм» серед вітчизняних та закордонних науковців, досліджується еволюція цього концепту в програмах праворадикальних партій країн Європи. Приділено увагу сутності понять «правий радикалізм» та «праворадикальна партія», виокремлено ключові характеристики, які вирізняють їх серед інших феноменів політичного життя. Класифіковано науковий доробок з досліджуваної теми, визначено пріоритетні напрямки для подальших досліджень, структуровано джерельну базу та сформовано методологічні засади дослідження.

Другий розділ присвячено вивченню основних причин, передумов формування євроскептицизму в країнах сучасної Європи, виокремлено основні етапи розвитку цього процесу, визначено його специфічні риси, у тому числі регіонального характеру.

Третій розділ присвячено особливостям відображення євроскептичних ідей у політичних програмах праворадикальних партій Європи. Дуже вдалим є виокремлення дисертантом окремих регіонів в Європі, в яких євроскептицизм має свою специфіку, а саме Західна Європа, Південна Європа, Північна Європа та Центральна і Східна Європа. В кожному з

регіонів автор аналізує програмні засади праворадикальних партій, які мають найбільш характерні регіональні особливості. Подібний підхід, на нашу думку, дав змогу обмежити дослідницьке поле наукової розвідки та провести якісний порівняльний аналіз, що, в свою чергу, дало змогу зробити аргументовані висновки. Особливої уваги також заслуговує підрозділ 3.3. «Специфіка світоглядних установ праворадикальних партій в Україні у дискурсі розвитку правого радикалізму в Європі», в якому дисертант аналізує особливості українських праворадикальних партій, передумови їх виникнення, трансформації, їх позицій щодо євроінтеграції під впливом різних факторів, зокрема військової агресії Росії проти України, роблячи, таким чином, можливим інтерпретацію європейського досвіду у сфері євроскептицизму відповідно до наших реалій.

Загалом, все вище зазначене дозволяє стверджувати, що дисертаційне дослідження К. В. Карамана виконане на високому теоретичному та методологічному рівні. Для даного дисертаційного дослідження є характерними проблемний підхід, системність, послідовність викладення матеріалу, наукова обґрунтованість та аргументованість висновків й рекомендацій. Наукові задачі, визначені дисертантом, повністю відповідають темі, об'єкту, предмету та меті роботи. Використання широкого кола джерел (398 найменувань) дало змогу всебічно дослідити зазначену тему, сформулювати висновки та рекомендації, які мають не лише наукове значення, але й широке практичне застосування.

Дисертацію оформлено відповідно до вимог, що висуваються до кваліфікаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії, Міністерством освіти і науки України.

Основні наукові результати, отримані автором, та їх наукова новизна

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена поставленими завданнями й полягає у комплексному дослідженні проявів євроскептицизму у програмних документах європейських праворадикальних партій. В процесі дослідження було отримано наступні результати: *вперше*:

- здійснено комплексний аналіз процесу імплементації ідеології євроскептицизму у програмні документи праворадикальних партій країн-членів ЄС;

- обґрунтовано регіональну специфіку проявів євроскептицизму у політичних програмах та діяльності європейських праворадикальних партій;

удосконалено:

- сучасні підходи до осмислення явища євроскептицизму, його природи та типології у контексті критики його розуміння як форми популізму та трансатлантизму.

- типологію праворадикальних партій у контексті використання євроскептицизму як засобу боротьби за владу.

- історичну свідомість та історичну пам'ять як інструмент формування антисвоєвропейських настроїв у діяльності праворадикальних партій.

отримало подальший розвиток:

- систематизація та класифікація факторів, що зумовили розвиток феномену євроскептицизму у XXI ст. у рамках Євросоюзу;
- характер взаємодії праворадикальних партій на загальноєвропейському рівні у контексті вироблення спільних позицій щодо європейського інтеграційного процесу та моделей його реалізації;
- характеристика взаємозв'язку між євроскептицизмом, правим радикалізмом та націоналізмом.

Практичне значення і впровадження отриманих результатів

Дослідження покликане сприяти глибшому осмисленню сутності сучасних праворадикальних партій, які перебувають при владі, їхніх політичних орієнтирів, можливостей взаємодії з іншими партіями, коаліційного потенціалу тощо. Основні положення дисертаційної роботи можуть стати у нагоді українським політичним партіям, експертно-аналітичним центрам, громадським організаціям.

Водночас результати дослідження використані при розробці навчальних курсів, зокрема: «Історія та теорія політичних партій», «Зовнішня політика країн Європи», «Політичні інститути та процеси».

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях та дотримання академічної доброчесності

Теоретичні положення та основні висновки дисертаційного дослідження викладені в 11 наукових роботах, серед них 3 статті у закордонних наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 2 статті у періодичних наукових фахових виданнях України з політології, 6 матеріалів науково-практичних конференцій.

Дисертаційне дослідження К. В. Карамана являється повністю оригінальними та самостійним науковим доробком, виконаним з дотриманням всіх принципів академічної доброчесності, що, зокрема, підтверджено результатами перевірки тексту за допомогою сервісу перевірки на плагіат «Unicheck».

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Не дивлячись на позитивні характеристики дисертаційної роботи Карамана Костянтина Валерійовича «Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС», вважаємо за доцільне звернути увагу на певні дискусійні моменти, які потребують уточнень:

У підрозділі 1.1. автор зазначає, що в межах дисертаційного дослідження важливо з'ясувати співвідношення поняття «євроскептицизм» з поняттями «популізм» та «націоналізм», однак, з одного боку, в тексті дисертації визначення популізму та націоналізму дається досить поверхнево, з іншого боку, в подальших розділах роботи акцент робиться на

співвідношення євроскептицизму та правого радикалізму (це поняття в підрозділі 1.1. розкрито дуже ґрунтовно). Тому виникає питання щодо доцільності введення понять «популізм» та «націоналізм» як поняттєвих категорій в межах цього дослідження.

У підрозділі 2.1 автор пропонує власну класифікацію причин розвитку євроскептицизму на основі низки критеріїв, таких як природа факторів (внутрішні та зовнішні), наслідки євроінтеграційних процесів, чинники регіонального виміру. Враховуючи, що ця класифікація є авторською розробкою та подальша логіка роботи спирається саме на неї, доцільним вбачається зробити на неї більший акцент, наприклад, за допомогою оформлення у вигляді схеми або таблиці, що зробило би її більш презентабельною. Бо в тому варіанті, в якому класифікація подана, вона є важкою для сприйняття та губиться серед загального тексту.

У підрозділах 2.2 та 3.1 автор детально аналізує та робить кореляцію між збільшенням міграційних потоків в Європу та зростанням євроскептичних настроїв, зокрема з урахування національної специфіки різних країн, та відзначає, що ключовою рисою антимігрантської риторики в усіх країнах являється антиісламізм. З урахуванням цього, вважається за доцільне розкрити особливості сприйняття праворадикальними партіями українських мігрантів, особливо в умовах повномасштабного російського вторгнення, коли їх чисельність стала надзвичайно великою. Також вважається за доцільне розкриття питання щодо зростання не пов'язаних з антиісламізмом антимігрантських настроїв внаслідок збільшення потоку українських біженців.

Після початку повномасштабного російського вторгнення праворадикальні партії в Європі почали трохи знижувати градус своєї русофільської риторики, хоча у 2014 році більшість з них виступили на боці Росії, у в тому числі підтримавши анексію Криму (про що зазначено у підрозділах 3.1 та 3.2.). З огляду на це, актуальним видається розкриття питання чи це є тимчасовим популістським рішенням в угоду настроям електорату, від якого праворадикальні партії невдовзі відмовляються чи виявом трансформації праворадикальних сил, які, після отримання парламентського статусу, знижують рівень власного радикалізму в напрямку більш центристських позицій.

У підрозділі 3.3., аналізуючи особливості правих радикальних партій в Україні, наголошується, що сучасний правий радикалізм в Україні, на відміну від європейських праворадикальних партій, характеризується не євроскептицизмом та русофільством, а антиросійською спрямованістю та лояльністю до євроінтеграційних процесів. Рівень популярності цих ідей, починаючи з 2014 року, в українському суспільстві неухильно зростає, водночас рівень підтримки правих радикальних партій є надзвичайно низьким. З огляду на це, потребує уточнення, що є основною причиною ситуації, що склалася, та які події можуть сприяти зростанню рівня підтримки праворадикальних сил серед електорату в Україні.

Проте зазначені зауваження та побажання мають дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи К. В. Карамана.

Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи

Враховуючи актуальність дисертаційної роботи, її наукову новизну, теоретичне і практичне значення, вважаю, що дисертаційна робота Карамана Костянтина Валерійовича «Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС» повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктор філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:
доктор політичних наук,
викладач Черкаського
державного бізнес-коледжу

Євген ВАСИЛЬЧУК

04 грудня 2023 р.

Підпис викладача Євгена ВАСИЛЬЧУКА засвідчую:

Т.в.о. директора
д.е.н., професор Олег КУКЛІН

